

Günümüzde dünya genelinde görülen çatışmaların neredeyse yüzde 95'ten fazlası, devlet-içi çatışmalardır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde, Devlet-İçi Çatışmalarda Türkiye-NATO Arasındaki İşbirliği Arayışları

Cooperation Seeking Between Turkey and NATO in
Internal Conflicts, in the Post-Cold War Period

Doç. Dr. Ertan EFEGİL

Sakarya Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
eefegil@hotmail.com

Abstract

During the Cold War period, Turkey wanted to be member of NATO (North Atlantic Treaty Organization) established in the leadership of the U.S., as a defense against the Soviet threat from the very beginning. Through the open support of the U.S., Turkey who became member of NATO in 1952 greatly contributed to the security of the Alliance as a wing country throughout the Cold War. Nevertheless, the end of the Cold War led to considerably hard times both for NATO and for Turkey. In the final analysis, upon the fact that member countries agreed on the maintenance of the Alliance in the face of new security threats, both the importance of Turkey and of NATO continued for one another. Considering the new security threats and internal conflicts taking place in the post-Cold War period, it is estimated that the relations between Turkey and NATO will continue by developing for a longer time, because of new security threats.

Soğuk Savaşın bitmesi, hem NATO hem de Türkiye için oldukça zor günlerin yaşanmasına neden oldu. NATO, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması nedeniyle yaşam sebebini kaybetti. Bu nedenle İttifak üyeleri arasında, NATO'nun varlığını sürdürmesi konusunda hararetli tartışmalar yaşandı.

Giriş

Soğuk Savaş döneminde, Sovyet tehdidine karşı, ABD'nin liderliğinde kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne Türkiye, başından itibaren üye olmak istemiştir. Fakat Büyük Britanya gibi ülkelerin itirazı üzerine, Türkiye bu isteğini hemen gerçekleştirmedi. Ancak Kore Savaşı'na asker göndermesi ve burada Türk askerinin büyük kahramanlıklar göstermesi, Türkiye'nin İttifaka üyeliğinin yolunu açtı. ABD'nin de açık desteği sayesinde, 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, Soğuk Savaş boyunca, kanat ülke olarak, İttifakın güvenliğine önemli katkılarda bulundu.

Soğuk Savaşın bitmesi, hem NATO hem de Türkiye için oldukça zor günlerin yaşanmasına neden oldu. Bir yandan NATO, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması nedeniyle yaşam sebebini kaybetti. Bu nedenle İttifak üyeleri arasında, NATO'nun varlığını sürdürmesi konusunda hararetli tartışmalar yaşandı. Diğer yandan Türkiye, Batı nezdinde eski stratejik önemini kaybedince, dünya siyasetinde yalnız kaldı. Bu yalnızlıktan kurtulmak amacıyla Orta Asya'nın jeostratejik önemine vurgu yapan Türk siyasetçileri, Türkiye'nin Hazar Havzasında önemini her geçen gün arttığını söylediler ve Türk Birliği politikası gütmeye başladılar. Her ne kadar Türkiye, bu tür bir birliği inşa edememiş olsa da ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri sonucunda, Batı nezdinde kaybettiği stratejik önemini yeniden kazandı. 1990-1991 yılında Körfez Krizi'nde oynadığı rol, Türkiye'nin önemini artmasına yardımcı olurken, zamanla NATO da kendi varlığını sürdürmeyi başardı. Yeni güvenlik tehditleri karşısında üye devletler,

İttifakın devam etmesi gerektiği yönünde karar aldılar. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ilk önce Bosna'da daha sonra çeşitli devlet-içi çatışmalarda aktif görevler üstlenen NATO, sadece Avrupa kıtasında değil, Genişletilmiş Ortadoğu coğrafyasında etkili rol oynamaktadır.

Bu gelişmeler, Türkiye için NATO'nun, NATO için de Türkiye'nin önemini sürmesine neden olmuştur. NATO, halen daha Türkiye'nin güvenliğinde ve bölgesel güvenlik sorunlarında önemli bir aktör olarak görülmektedir. Türkiye de NATO operasyonlarında üstlendiği aktif roller nedeniyle NATO planlarının vazgeçilmez müttefidir. Tabii burada NATO ile Türkiye'nin benzer güvenlik anlayışlarına sahip olmaları ve birbirlerini tamamlar nitelikte yaklaşımlar sergilemeleri, Türkiye-NATO ilişkilerinin zaman içerisinde daha fazla gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Yeni Güvenlik Tehditleri

İdeolojik rekabetin yaşandığı Soğuk Savaş döneminde ulusal ve uluslararası barış ve güvenliği, konvansiyonel ve nükleer silahlar tehdit ediyordu. Klasik güvenlik tehditleri ile karşı karşıya kalan devletler, askeri güç yapılanmalarına bu dönemde ağırlık verdiler. Bu durum 1991 yılına kadar devam etti. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve ideolojik rekabetin sona ermesi, uluslararası sistemde geçici süreliğine bir rahatlama sağladı. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında devletler, uluslararası sistemde çatışmaların yeniden görülmeyeceğini ve dünya genelinde barışın hâkim olacağını düşünüyorlardı.

Fakat bu iyimser hava kısa sürede sona erdi. Çünkü devlet-içi çatışmalar yaşanmaya başladı.

Günümüzde ise dünya genelinde görülen çatışmaların neredeyse yüzde 95'ten fazlası, devlet-içi çatışmalardır. Böylece devletler, yeni güvenlik tehditleri ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Yeni güvenlik tehditleri arasında, yolsuzluk, ayrımcı devlet yapısı, devlet-içi çatışmalar, terörizm, fakirlik, salgın hastalıklar ve benzeri sayılabilir.¹

Yeni güvenlik tehditleri ile mücadele edebilmek için geleneksel diplomatik ve askeri yöntemler yetersiz ve etkisiz kalmaktadır. Geleneksel tedbirlerin yanısıra, ekonomik, sosyal, kültürel ve insani tedbirlerinde eş zamanlı olarak alınması gerekmektedir.²

Çatışmaların çeşitli aşamalarına ilişkin kullanılabilir yöntemler farklılık arz etmektedir. Krizi önleme aşamasında, çatışmanın ortaya çıkmasını, yeniden şiddetlenmesini veya daha fazla tırmanmasını önlemek amacıyla kapsamlı şekilde sivil yöntemlere başvurulması gerekmektedir. Bu yöntemler arasında, mali yardım, siyasi koordinasyon, polis gücü, arabuluculuk, seçim ve insan hakları gözlemciliği gibi tedbirler bulunmaktadır. Çatışma öncesi dönemde ise, yine sivil yöntemlere ağırlık verilmelidir. Bu aşamada, insani yardım, kalkınma programları, siyasi diyalog, azınlıkların haklarının korunması, kültürlerarası diyalog ve sivillerin korunması gibi yöntemlere başvurulmaktadır.

Tırmanma aşamasında ise çatışma ortamına daha fazla yaklaşmıştır. Bu aşamada askeri ve sivil yöntemlere daha fazla dikkat kesilmektedir. Sivil yöntemler, askeri tedbirleri desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu dönemde, çatışan taraflar arasında diyalogu geliştirmek için aktif diplomasiye daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Diplomatik yaptırımlar, zorlayıcı diplomasi, arabuluculuk, siyasi diyalogun teşvik edilmesi, barış konferanslarının düzenlenmesi, ekonomik yaptırımlar, silah ambargosu ve abluka gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Çatışma ve Kriz aşamasında, askeri tedbirlere ağırlık verilmektedir. Sivil tedbirler ise, askeri yöntemlere yardımcı olmaktadır. Bu tedbirler

arasında, insani yardımların dağıtılması ve siyasi ve diplomatik temasların sürdürülmesinin teşvik edilmesi gibi adımlar bulunmaktadır.

Çatışma sonrası aşamada, savaş nedeniyle zarar gören altyapının yeniden inşası, yeni siyasi sistemin kurulması ve hukuk sisteminin yeniden düzenlenmesi gibi konularda daha fazla sivil araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yöntemlerin amacı, çatışmaya sebebiyet veren koşulları ortadan kaldırmaktır. Çatışma sonrası devletin yeniden inşası, son aşamayı oluşturmaktadır. Bu süreç, karmaşık siyasi, askeri, güvenlik, insani ve sosyo-ekonomik boyutları içermektedir. Çünkü barışın gelişmesine yardımcı olacak yapının oluşturulması yönünde ciddi adımların atılması gerekmektedir. Bu dönemde, ulusal ordunun yeniden oluşturulması, paramiliter birliklerin ortadan kaldırılması, mültecilerin evlerine geri dönmelelerine yardımcı olunması, polis ve yargı teşkilatlarının yeniden işler hale getirilmesi ve seçimlerin gözlemlenmesi gibi adımlar atılmalıdır.³

Türkiye ile NATO'nun Genel Güvenlik Yaklaşımları

Yeni güvenlik tehditlerine ilişkin olarak, NATO ile Türkiye'nin yaklaşımları aynıdır. Bu benzer anlayışlarından ötürü, Türkiye ile NATO arasında devlet-içi çatışmalarda yoğun işbirliği arayışları görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde konvansiyonel güç tehditlerinin iyice azaldığını düşünen Türk yetkilileri, terörizm, bölgesel istikrarsızlık, ayrılıkçı mikro ve etnik milliyetçilik ile aşırı dinci akımlar gibi gelişmeleri, yeni tehdit unsurları olarak kabul etmektedir. Bu tehditler ile mücadelede, salt askeri yöntemlerin yetersiz kaldığını ifade eden Türkiye, kolektif savunma ve kriz yönetimi anlayışlarına uygun olarak, siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal araçların birarada ve eşgüdüm ile kullanılması gerektiğini düşünmektedir.⁴

Türkiye'nin yeni güvenlik anlayışına uygun olarak, NATO da yeni güvenlik tehditlerini 1990 sonrası dönemde benimsediği strateji konseptlerine eklemiştir. NATO'nun günümüzdeki ama-

Türkiye, Libya'ya ülkenin yeniden imarı konusunda, ekonomik, mali, idari ve güvenlik alanlarında destek vermektedir.

cı, siyasi ve askeri imkânlarını kullanarak, üye devletlerin güvenliğini ve özgürlüğünü güvence altına almaktır. NATO, Avrupa kıtasında güvenliği, bireyin özgürlüğü, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlere dayalı olarak sağlamayı arzu etmektedir. NATO, krizleri engellemeyi, yönetmeyi, çatışma sonrası koşulları istikrarlı hale getirmeyi ve çatışma alanının yeniden inşasını desteklemeyi planlamaktadır. Bu bağlamda, NATO'nun üç temel görevi bulunmaktadır: Ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenlik.⁵

Terörizm, aşırı akımlar, enerji güvenliği, devlet-içi çatışmalar ve korsanlık gibi olayları, yeni tehdit unsurları olarak benimseyen NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde, alan-dışı müdahalelerde

bulunmuştur. Bu bağlamda, İstanbul Zirvesinde NATO üyeleri, Afganistan'da ISAF'a, Bosna-Hersek'te Koruma Gücüne, Kosova'da KFOR'a, Akdeniz'de Operation Action Endeavour'a ve Irak güvenlik güçlerinin eğitilmesine destek vermeyi ve Kafkasya-Orta Asya'da Barış için Ortaklık bağlamında askeri işbirliğinde bulunmayı kabul ettiler. 2002 yılında ise krizlere vakit kaybetmeden müdahale edebilmek için NATO, kendisine ait bir Mukabele Kuvveti'nin inşasına karar verdi.

NATO ilk kriz yönetimi operasyonunu, Bosna-Hersek'te üstlendi. Çatışma esnasında, uçuşa yasak bölgeleri denetleyen NATO, Uygulama Gücünde, çatışma sonrası ülkede çatışmaların yeniden başlamasını engellemeye çalıştı ve Day-

Günümüzde dünya genelinde görülen çatışmaların neredeyse yüzde 95'ten fazlası, devlet-içi çatışmalardır. Bu nedenle devletler, yeni güvenlik tehditleri ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

ton Barış Antlaşması'nın askeri boyutlarının uygulanmasına yardımcı oldu. İstikrar Gücü sayesinde, NATO, Bosna'da, savunma yapılarını yeniden yapılandırmaya, terörle mücadele etmeye ve savaş suçularını yakalamaya gayret etti. Kısacası NATO, ülkede demokratik, kurumsal ve savunma reformlarının gerçekleştirilmesine yardımcı oldu.⁶

Kosova'da NATO, Haziran 1999'dan bu yana barışı destekleme operasyonuna liderlik etmektedir. Bu bağlamda, NATO, etnik yapısına bakmaksızın, herkesin hareket özgürlüğünü sağlamaya ve daha güvenli bir çevrenin muhafazasına yardımcı olmaktadır. Haziran 2008'de, NATO, Kosova'da profesyonel, demokratik ve çok etnikli güvenlik yapılarının gelişimine destek vermek için yeni görevler üstlenmiştir. Kosova Gücü bünyesinde, NATO, bu ülkede yeniden çatışmaların ortaya çıkmasına engel olmaya, ülkede güvenli bir çevre oluşturmaya, Kosova Özgürlük Ordusu'nu silahsızlandırmaya ve uluslararası insani yardım çabalarına destek vermeye gayret etmektedir.⁷

NATO'nun Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti'nin öncelikleri, Afgan halkını korumak, Afgan güvenlik güçlerinin kapasitesini yeniden inşa etmek, terör saldırılarına karşı güç kullanmak ve ülkede yönetim ve kalkınma politikalarına destek vermektir. Kabil'de ve Afganistan'ın diğer şehirlerinde güvenliği sağlamaya çalışan NATO, aynı zamanda Afgan halkına insani yardımların dağıtılmasına yardımcı olmaktadır.⁸

Son olarak, NATO, 2004 – 2011 yılları arasında Irak'ta da görev üstlenmiştir. NATO Irak Eğitim Görevi'nin amacı, Irak'ta etkili askeri birliklerin

kurulmasına yardımcı olmak ve Irak'ın kendi güvenliğini sağlamasına destek vermektir.⁹

Türkiye'nin NATO operasyonlarına katkısı

Türkiye'nin güvenliğinde NATO'yu mihenk taşı olarak gören Türkiye, NATO bünyesinde ikinci büyük askeri gücünün, Müslüman ve demokratik kimliğininde kolaylaştırıcı etkisi sayesinde, Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde güvenliğin sağlanmasında aktif rol oynayacağını düşünmektedir. Bu bağlamda aktif politika izleyen Türkiye, aşağıdaki sorunlara doğrudan katkı yapmıştır:

-Emniyetli bölgeler inşa etmek için Bosna-Hersek Koruma Gücü ve NATO Uygulama/İstikrar Gücü,

-Eski Yugoslavya'da ekonomik yaptırımlara ve silah ambargosuna destek vermek için, Sharp Guard Harekâtı,

-Eski Yugoslavya'da hava sahasını kontrol etmek için Deny Flight Operasyonu,

-1997'de Arnavutluğa insani yardımın yapılması için Alba Harekâtı,

-Irak'a Eğitim Desteği,

-NATO Kosova Gücü,

-Afgan yönetimini desteklemek, Afgan milli ordusunu eğitmek ve benzeri görevler için ISAF ve Bölgesel İmar Ekibi,

-Aden Körfezinde korsanlık, deniz haydutluğunu önlemek için NATO Daimi Deniz Güven Grubu.¹⁰

Türkiye, NATO bünyesinde ikinci büyük askeri gücünün, Müslüman ve demokratik kimliğinde kolaylaştırıcı etkisi sayesinde, Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde güvenliğin sağlanmasında aktif rol oynayacağını düşünmektedir.

Türkiye'nin Libya'daki NATO Birleşik Koruyucu Harekâtına Katkısı

Libya'da iç çatışmaların başlamasının ardından, NATO, 8 Mart'ta, AWACS uçaklarını görevlendirerek, Akdeniz'de izleme operasyonlarını başlatmıştır. 10 Mart'ta, bölgeye savaş gemilerini gönderen NATO, bu izleme görevini güçlendirmiştir. 17 Mart günü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararı kabul etmesi üzerine, uçuşa yasak bölge dâhil olmak üzere Libya halkının korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasına karar vermiştir. 22 Mart günü, NATO, Libya'ya karşı silah ambargosunu denetlemeye başladı. 24 Mart'ta da, uçuşa yasak bölge kararını uygulama yönünde adımlar attı. Krizin sonuna kadar, NATO, Libya'daki görevini sürdürdü.¹¹

Libya'daki krizin çözümü konusunda, Türkiye, diplomatik yöntemlerin yanı sıra, NATO operasyonuna katılarak doğrudan katkıda bulundu. Öncelikle çatışmaların ilk günlerinde Türkiye, başarılı bir şekilde 25 bin insanın ülkeden tahliyesine yönelik operasyonu gerçekleştirdi. Libya halkına insani yardımların yapılmasını krizin başından itibaren destekleyen Türkiye, soruna barışçıl çözüm bulmak amacıyla, Libyalı muhalifler ile Kaddafi yönetimi arasında arabuluculuk görüşmelerinde bulundu. Başlangıçta NATO'nun Libya sorununa müdahalesine karşı çıkan Türkiye, 1973 sayılı karara destek verdi. Libya'daki çatışan taraflar arasında tarafsız kalacak şekilde doğrudan askeri operasyona iştirak etmeyen Türkiye, sürekli olarak şiddetin bir an önce durdurulmasını, derhal ateşkesin sağlanılmasını ve sivil halka insani yardımların dağıtılmasını savunmuştur. Operasyona, silah ambargosunu de-

netleme, NATO uçaklarına lojistik destek verme ve insani yardımların dağıtımını konularında katkıda bulunmuştur.¹²

Birleşmiş Milletlerin aldığı kararların, Libya halkının geleceğini gözeterek yürütülmesini ve sivil halka yönelik şiddetin önlenmesini isteyen Türkiye, bu düşüncelerinden ötürü Libya'da gerçekleştirilmesi muhtemel kara harekâtına karşı çıkmıştır. Son olarak, kriz sonrası dönemde, Türkiye, Libya'ya ülkenin yeniden imarı konusunda, ekonomik, mali, idari ve güvenlik alanlarında destek vermektedir.

Değerlendirme

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri ve devlet-içi çatışmalara yönelik olarak NATO ile Türkiye'nin müdahaleleri düşünüldüğünde, Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerin her geçen yıl daha da gelişerek ilerleyeceği görülmektedir. Bu işbirliğinin temelinde, NATO üyelerinin benzer güvenlik anlayışlarına sahip olması yatmaktadır. Türkiye'nin gelişmiş askeri yapısı ve diplomasi kapasitesi, bu ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Zaten taraflar, günümüzde yeni güvenlik tehditleri düşünüldüğünde, birbirlerine ihtiyaç duymaktadır. Özellikle Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu, bu ihtiyacı daha da gözle görülür hale getirmektedir.

NATO operasyonlarını, sömürgeci emeller uğruna yapılan girişimler olarak görmek yanlıştır. Tabii dolayısıyla NATO'nun alan-dışı müdahalelerine Türkiye'nin dâhil olması da Türk hükümetinin, Yeni Osmanlıcılık anlayışı temelinde sömürgeci amaçlar güttüğü anlamına gelmemektedir. Öncelikle NATO üyeleri ve Türkiye, alan-

dışı müdahalelerde bulunmalarının gerekliliği konusunda ortak görüşe sahiptir. Taraflar, kendi sınırları içerisinde istikrarlı ve güvenli alan oluşturmak istedikleri takdirde, kendi çevrelerinde meydana gelen ve bölgesel düzeyde yayılma ihtimali bulunan çatışmalara vakit kaybetmeden müdahale etmek zorunda olduklarının bilincindedir. Aksi takdirde, devlet-içi çatışmalar, kısa sürede bölge güvenliğini tehdit edebilecek potansiyellere sahiptir. Özellikle karşılıklı bağımlılığın arttığı günümüzde bu gelişme kaçınılmaz bir durumdur.

Aslında dünya genelinde askeri operasyonlar düzenleyebilecek askeri imkânlarla sahip olma konusunda bölgesel örgütlere baktığımızda,

NATO'nun Rusya'dan ötürü Bağımsız Devletler Topluluğu – ki sadece Orta Asya jeopolitiğinde – dışında, diğer örgütlere nazaran daha öncü konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Genişletilmiş Ortadoğu coğrafyasında, güç kullanabilecek yegâne örgütsel yapılanma olarak görülen NATO, ister istemez sorunlara müdahil olmak zorunda kalmaktadır.

Sonuçta, Türkiye ile NATO ilişkileri, yeni güvenlik tehditlerinin zorlaması nedeniyle uzun bir süre daha gelişerek devam edecektir. Karar vericilerin ortak güvenlik anlayışına sahip olmaları da bu beklentiye olumlu yönde katkıda bulunmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Muzaffer Ercan Yılmaz, "Intra-State Conçicts in the Post-Cold War Era", **International Journal on World Peace**, Cilt XXIV, Sayı 4, Aralık 2007, s. 11 – 37.
- 2 Michelle I. Gawerc, "Peace building: Theoretical and Concrete Perspectives", **Peace and Change**, Cilt 31, Sayı 4, Ekim 2006, s. 435 – 478.
- 3 W. Andy Knight, "The United Nations and International Security in the New Millennium", **Perspectives on Global Development and Technology**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2005, s. 517 – 541; W. Andy Knight, "The United Nations and International Security in the New Millennium", **Perspectives on Global Development and Technology**, Cilt 4, Sayı 3-4, 2005, s. 517 – 541; Michelle I. Gawerc, "Peace building: Theoretical and Concrete Perspectives", **Peace and Change**, Cilt 31, Sayı 4, Ekim 2006, s. 435 – 478; Antonio Marquina and Xira Ruiz, "A European Competitive Advantage? Civilian Instrument for Conçict Prevention and Crisis Management", *Journal of Transatlantic Studies*, 3/1, 2005, s. 71 – 87.
- 4 Dışişleri Bakanlığı, "I. Türkiye'nin Uluslar arası Güvenlik Perspektişi", http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararası-guvenlik-perspektişi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 5 NATO, "Strategic Concept", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 6 NATO, "Peace support operations in Bosnia and Herzegovina", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 7 NATO, "NATO's role in Kosovo", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 8 NATO, "NATO in Afghanistan", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69349.htm (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 9 NATO, "NATO's assistance to Iraq", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_51978.htm (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 10 Genelkurmay Başkanlığı, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", http://www.tsk.tr/4-uluslararası-iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_%20kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 11 NATO, "NATO and Libya", <http://www.nato.int/cps/en/natolive/71679.htm> (Erişim Tarihi: 21 Mart 2012).
- 12 "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Libya'ya ilişkin 1973 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı Hakkındaki Açıklaması", www.mfa.gov.tr, 18 Mart 2011; "Sayın Bakanımızın 25.08.2011 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Libya Temas Grubu Siyasi Direktörler Toplantısında Yaptığı Açılış Konuşmasının Metni", www.mfa.gov.tr; "Sayın Başbakanımızın Libya'ya ilişkin olarak yaptıkları açıklama", 3 Mayıs 2011, İstanbul, www.mfa.gov.tr; "Sayın Başbakanımızın Libya'ya ilişkin olarak yaptıkları açıklama", www.mfa.gov.tr.